

УДК 94(477.75):[327.88:070(470)]"1992/2013"

© Микола ТУРАНСЬКИЙ

ПРОПАГАНДИСТСЬКА КАМПАНІЯ РОСІЇ У ПІДГОТОВЦІ ДО АНЕКСІЇ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА

Висвітлюються особливості інформаційно-пропагандистської кампанії Російської Федерації протягом латентної фази підготовки до анексії Криму та формування проросійських настроїв серед населення. Досліджуються історичні витоки політики Росії щодо Криму з погляду неоімперських прагнень кремлівської еліти, використання ідеї «руського світу» як підґрунтя для масштабного пропагандистського впливу на населення України і власної російської аудиторії. Показані етапи реалізації антиукраїнської пропагандистської компоненти з основним для кожного з них тематичним спрямуванням. Проаналізовано застосування пропагандистських матеріалів як інформаційно-психологічної зброї для вкорінення у свідомість кримчан спеціально створених міфів і нав'язування населенню Криму бажаних для російської сторони уявлень та рішень у життєво важливих сферах.

Ключові слова: *гібридна війна, інформаційно-пропагандистська кампанія, національна ідентифікація, пропаганда, населення Криму.*

Події, які відбулися в Україні у 2014 р., підкреслюють особливу значимість інформаційно-психологічного фактора у збройному протистоянні, особливо в рамках війни нового типу – гібридної, яку розпочала Російська Федерація проти нашої держави. Сьогодні проведення інформаційно-психологічних операцій розпочинається в мирний час, а інформаційно-психологічний вплив під час підготовки до розв'язання війни починає працювати задовго до початку бойових дій. Від самого початку гібридна війна в Україні планувалася, готувалася, розгорталась як система нетрадиційних та традиційних силових дій, і нетрадиційні елементи тут були не доповненням до збройної агресії, а відігравали роль рівноправної складової частини. Російська інвазія засвідчила, що ні керівництво країни, ні пересічні її громадяни не були готові до неї на належному рівні. Владні структури України не звертали уваги навіть на дуже яскраві прояви російської пропаганди та спроби інформаційно-психологічного впливу на громадян нашої держави. Хоча потенційні результати маніпулювання свідомістю можуть бути досить серйозними, достатньо згадати так зване «радіо ненависті», яке сприяло геноциду в колишній Югославії та в Руанді.

Боротьбі Росії за Автономну Республіку Крим (далі – АРК) передувала серйозна інформаційно-психологічна підготовка населення і в Росії, і в Україні. Вищезазначене наголошує на необхідності, по-перше, висвітлити особливості самого пропагандистського протистояння як такого в боротьбі за сфери впливу на світовій арені; по-друге, показати, як саме розгорталась інформаційно-психологічна операція та пропагандистська кампанія Росії довкола українського півострова Крим. Адже пропагандистський складник гібридної війни став одним із ключових у російській агресії проти України. Предметом дослідження є інформаційно-психологічний вплив російської пропаганди на власну та українську аудиторії в період латентної фази підготовки до анексії Криму.

Наукову новизну роботи становить проведення дослідження пропагандистської діяльності Російської Федерації (далі – РФ) у контексті підготовки гібридної війни проти України. Від 1992 до серпня 2013 рр. на свідомість як жителів Криму, так і Росії здійснювався потужний інформаційно-психологічний тиск, спрямований передусім на ревізію історичних подій і, відповідно, перегляд кордонів України, дискредитацію її зовнішньополітичного курсу, творення негативного, «демонізованого» образу української влади, формування негативної думки про українське керівництво і політичну еліту, дискредитацію євроінтеграції України та її зближення з Північноатлантичним альянсом. Автор проаналізував основні тенденції кримської пропагандистської кампанії у хронологічному вимірі, а також зміст публікацій російських ЗМІ, зокрема тижневика «Военно-промышленный курьер», «Парламентской газеты», «Комсомольской правды», систематизував виступи російських високопосадовців, військовиків та науковців щодо кримського питання. У науковий обіг уведено інформаційні джерела, що висвітлювали тодішні події на півострові.

Проблеми інформаційно-психологічного забезпечення анексії Криму, використання РФ маніпулятивно-пропагандистських технологій щодо населення півострова на сьогодні розглядаються у монографіях, окремих книжкових виданнях, матеріалах конференцій, статтях у наукових збірниках [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Пасивність, яку впродовж майже двадцяти років демонструвала українська історична наука, нарешті змінилася з появою ґрунтовних праць Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту українознавства МОН України [7; 8; 2].

Серед цих робіт можна виділити дослідження узагальнюючого характеру, які розглядають переважно соціальні, політичні, психологічні аспекти інформаційного впливу, методологічні засади студіювання інформаційної безпеки, як-от: «Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки», «Світова гібридна війна: український фронт» [10; 8]. В іншій групі досліджень розглядаються технології пропаганди та контрпропаганди, які застосовуються в латентній фазі та в ході гібридної війни, це, зокрема: «Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики», «Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога» [2; 1]. Є наукові розвідки, присвячені прогнозуванню розвитку подій під час застосування противником технологій гібридної війни

та аналізу стану інформаційної безпеки і протидії інформаційно-психологічним операціям: «Донбас і Крим: ціна повернення», «Основи протидії інформаційно-психологічному впливові в особливий період» [7; 9].

Початок ХХІ ст. охарактеризувався появою нового виду воєн, у яких перемога досягається внаслідок тиску на морально-психічний стан противника. З огляду на це пропагандистська діяльність Росії під час підготовки до анексії Кримського півострова потребує детального дослідження. Пропаганда як фундамент психологічних операцій успішно застосовувалась у світових війнах, наприклад, у Другій світовій війні власні структури пропаганди мали США, Великобританія, Німеччина, Радянський Союз. Завданням цих структур було інформування міжнародної спільноти та власного населення, вплив на противника, підтримка зовнішньої та внутрішньої політики держави. Акцент методів протидії, що нині використовуються, зміщується в бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших заходів, які реалізуються разом із протестами населення. У сучасному світі визначальна роль інформаційно-психологічних операцій у воєнних конфліктах проявилась у 1991 р., з операції збройних сил антиіракської коаліції «Буря в пустелі». Відтоді, як зауважує відомий російський геополітик та фахівець з інформаційної боротьби І. Панарін, інформаційна війна є основним засобом сучасної світової політики і економіки, домінуючим способом досягнення політичної, фінансової та економічної влади [11, 27].

Підготовка агресії РФ проти України має витоки ще від початку руйнації Радянського Союзу, коли кримське питання традиційно було барометром політичного клімату. Намагання впливати на колишні союзні республіки через «право порушити питання про перегляд кордонів» моментально проявилось в оголошенні прес-секретарем президента Росії Б. Єльцина П. Воцановим офіційної позиції Російської Федерації та у візиті віце-президента О. Руцького до Києва в серпні 1991 р., мета якого полягала в тому, щоб змусити керівництво України відмовитися від самостійного шляху розвитку держави. З часу прийняття Акта проголошення незалежності України в низці засобів масової інформації колишнього СРСР з'являються публікації, що дискредитують дії парламенту та уряду України, сіють серед населення республіки розбрат на міжнаціональному ґрунті, залякують політичним і економічним хаосом в умовах самостійного існування України, підсилюють чутки про «можливий обмін ядерними ударами між незалежною Україною та РФ» (Заява Президії Верховної Ради України від 1 листопада 1991 р., № 1773-ХІІ) [12].

Основним сегментом для підготовки інформаційно-пропагандистської кампанії Росія обрала етнічних росіян, які після 1991 р., проживаючи на українських теренах, перетворилися на громадян України. Особливо сприятлива ситуація для цього склалася в Криму, де був чималий прошарок людей, у яких радянське минуле почало асоціюватись із сучасною Росією і які називали себе «радянськими людьми». Доктор соціологічних наук І. Рущенко цей соціальний

пласт визначає так: «Радянські люди» – залишкова ідентичність, специфічна українська маргінальність. У деяких регіонах України є масовою формою самоідентифікації населення. Ці люди живуть нібито в минулому, сучасність не визнають та критикують, до Української держави ставляться доволі вороже» [1, 37]. Незважаючи на своє етнічне походження, вони займають проросійську позицію, користуються виключно російською мовою, цілковито поділяють радянські пропагандистські стереотипи щодо «бандерівців», «націоналістів», «великого російського народу».

Ефективність психологічного впливу є найрезультативнішою, коли люди, на яких цей вплив спрямовано, мають низький рівень освіти, некритично сприймають інформацію, не хочуть аналізувати реальний стан речей, воліють вірити звичній пропаганді. Це яскраво видно на прикладі населення Кримського півострова, де, вміло використовуючи радянські ментальні стереотипи, ставленики Кремля всіляко підтримували і намагалися розширювати спільноту «радянських людей». Інформаційна політика РФ та діяльність деяких кримських політичних фігур (М. Багров, Ю. Мешков) полягала в тому, щоб перешкоджати інтеграції етнічних росіян до української політичної нації.

У хронологічному ракурсі наступ російської пропаганди на свідомість кримчан можна поділити на кілька етапів. Кожен із них вирізнявся своїми особливостями.

1992 – 1998 рр. Точиться запекла боротьба за проголошення Республіки Крим, де гарантом проведення референдуму щодо самостійності півострова виступає Держдума Росії (квітень 1995 р.). Це не раз ставало каменем спотикання в українсько-російських відносинах, спричинивши їх загострення в 1992, 1993, 1995, 1996 та 1997 рр. Найгострішою проблемою стало питання поділу Чорноморського флоту колишнього СРСР та статус півострова і міста Севастополь. Утім, сепаратистського розвитку подій не допустив тодішній президент України Л. Кучма. Статус Автономної Республіки Крим був закріплений Конституцією України 28 червня 1996 р. Проте після невдалих спроб виходу АРК з України у 1992, 1994 та 1995 рр. ще навіть у 1998 р. звучали заклики «повернути під вплив Росії всю Україну шляхом її приєднання до союзу Білорусі та Росії. (...) Посилення впливу Заходу в Україні буде мати вкрай негативні наслідки для народу України і, звичайно, для Росії» [13, 44]. Проте сконцентрувати зусилля на «вирішенні» кримського питання на російську користь завадили внутрішньополітичні та військові протиріччя у самій Росії, зокрема війна в Чечні.

Причин запеклої боротьби РФ за Кримський півострів було кілька. По-перше, для Росії Україна була буферною зоною між нею та Заходом, зоною, яка мала могутній економічний, демографічний та інтелектуальний потенціал. По-друге, у випадку західної інтеграції України «НАТО на 1000 км наблизиться до багатого енергоресурсами Каспійського району, тоді як Росія на Чорному морі буде заперта на вузькій береговій лінії від Новоросійська до Сочі і фактично втратить Чорноморський флот і механізми впливу на близькосхідну та європейську

політику» [14]. По-третє, Кримський півострів як військовий полігон забезпечував Росії панування на Чорному морі, можливість утримувати в орбіті своїх воєнно-політичних планів не тільки Україну, а й кавказькі країни, особливо Грузію. По-четверте (найголовніше) для РФ Україна була ключем для відновлення імперії з кордонами СРСР. Ідея збирання «руських земель» була неодмінною умовою для мислення російських неоімперців, які вважали: «якщо Москва не проголосить ідею нового добровільного збирання народів і земель навколо себе і не почне це збирання, то цивілізаційна катастрофа в межах російського геополітичного простору неминуча» [15].

Водночас міною уповільненої дії стає визначення статусу адміністративно-територіальної автономії у складі України, що від самого початку набуло ознак гострої конфліктності, оскільки інтереси кримськотатарської спільноти забезпечувалися лише мінімально, а на території півострова утворилася чимала не інтегрована у політичний простір України російська діаспора. У містах Криму, особливо в Севастополі, Ялті, Феодосії та Сімферополі, поширився тип «культурного українофоба», добре адаптованого в соціальному плані, з відповідним службовим становищем, вищою освітою, але ворожого українській ідентичності, мові, культурі, традиціям. Саме ці люди вважали, що необхідно підготувати й аргументувати територіальні, економічні, військово-політичні, ідеологічні та інші претензії до уряду України, із зверненням у міжнародні організації та висвітленням їх у міжнародних ЗМІ [16]. Згодом, під час кримського вторгнення, головним союзником Росії була саме російськомовна діаспора. Також реалізацію цілей Москви полегшила позиція російськомовних громадян України, прихильність яких удалося отримати в результаті довготривалої пропаганди.

Отже, в цей час пропагандистський потік Росії був спрямований на такі типи реципієнтів, як жителі Росії, кримчани, проросійськи налаштовані жителі України. Важливим аспектом інформаційної війни є те, що поряд із країною-противником її об'єктом стає й населення власної держави. Спираючись на потужну багаторічну пропагандистську обробку, Росії вдалося істотно дезорієнтувати власних громадян, добившись широкої підтримки росіянами політичних авантур Кремля.

У 1990-х рр. російська пропаганда широко використовує фальсифікацію історичних фактів, робить спробу ревізії історичних подій. Набір політичних міфів залишається стабільним: неправомірність передачі Криму до складу УРСР, волюнтаризм М. Хрущова, який зробив Україні подарунок без будь-яких підстав. Уже тоді формується державне замовлення науковцям обґрунтувати дії влади для того, щоб переписати наново історію Росії, написати російську історію Криму. Актуалізується та реанімується ідея російської імперії як спільного даху для всіх народів, що гуртуються проти «загнилого» Заходу. Так, невдовзі після проголошення незалежності України, у вересні 1991 р. на мітингах у Севастополі залунали заклики спілки «Рух 20 січня»: «Не віддамо Крим татарам і українцям!», «Крим завжди був російським», «Рухівці – фашисти та націоналісти» [17]. Голова

Російського товариства Криму А. Лось наголосив: «Всі ми, – росіяни, українці, татари, євреї і т. д., – росіяни» [18]. Відповіддю на подібні заклики стала Заява Комітету у справах національностей при Кабміні України: «...В Криму, в деяких містах південного та південно-східного регіону республіки робляться спроби посіяти занепокоєння серед громадян російської та інших національностей, їх залякують політичним та економічним хаосом внаслідок «самоізоляції» України, загрозою насильницької українізації. (...) Створюється враження, що комусь хочеться запустити в хід той сценарій, який мав фатальні наслідки в Баку, Тбілісі, Вільнюсі, Молдові, Нагірному Карабасі» [19].

Російська пропаганда повсякчас наголошує на історичній належності Криму до Росії та свідомо навіює думку про те, що кремлівські владні кола лише виправляють помилки, допущені попередниками: «Фракція більшості в Державній Думі має назву «Єдина Росія». Проте чи можлива Росія без потьомкінської Одеси, без суворовського Севастополя, без ушаковських Миколаєва і Херсона, без, нарешті, матері міст руських – Києва? Реалізація одного із сокровенних завдань Заходу і США – стравлювання руських-українців і руських-великоросів» [15].

Водночас висловлюється занепокоєння демографічною ситуацією в Росії, відверто відзначається, що скорочення чисельності російського населення – головний виклик національній безпеці Росії у XXI ст. Наслідок демографічної кризи – хронічна недокомплектація та обмеження мобілізаційних можливостей ЗС РФ. У доповіді «Аналіз демографічної ситуації: тенденції та наслідки» наводяться такі дані: до 2025 р. 85 – 90% відтоку населення в Росії буде припадати на росіян. У разі збереження таких темпів скорочення російського населення до 2050 р. частка росіян у Росії буде становити лише 46,5%. А Крим був і залишається російським, російськомовним краєм, який тягнеться до Росії [20]. Отже, російський Крим – надзвичайно бажаний у демографічному плані об'єкт. Подібні аргументи стають абсолютно валідними для російської аудиторії, стимулюючи громадську думку у вигідному для Кремля напрямі.

Аналіз змісту публікацій у російських ЗМІ, сюжетів на телебаченні, випусків новин показує, як росіяни фальсифікували історичні факти, формували негативну думку про ісламську загрозу в Криму, намагалися дискредитувати кримськотатарську спільноту. «Християнська цивілізація Криму вже під загрозою, а діячі меджлісу націлені на те, щоб витіснити з Криму не тільки росіян, а й українців», – обурюється російський журналіст. Лідера кримськотатарського меджлісу Мустафу Джемілева він вважає ідеологом і практиком ісламського сепаратизму [21]. Не останню роль у роздмухуванні міжетнічної напруги відіграє газета «Кримська правда», на шпальтах якої друкуються наклепи на репатріантів-татар, центральну владу в Києві, відверта дезінформація про культивування в Криму політики насильницької українізації, що серйозно загострює міжнаціональні відносини. Замовники таких матеріалів шляхом викривлення інформації намагаються внести ментальні віруси у свідомість кримчан. «Цілком очевидно, що при явному сприянні «самостійних» націоналістів та русофобів

із Києва в останні роки автономна республіка нагадує міну уповільненої дії. Ці негативні процеси за останні роки розвиваються на тлі цілеспрямованих утисків російської мови, ігнорування російської літератури, мистецтва і культури. Лідер кримського молодіжного об'єднання «Прорив» Олексій Добринін виказує побоювання, що в Криму за великим рахунком «розігрується косовський сценарій розвитку подій» [21]. Таким чином, роблять висновок замовники подібних матеріалів, ісламський сепаратизм, а не «російський чинник» стає реальною загрозою для територіальної цілісності і безпеки України.

Куратором етнічних діаспор на предмет їх втягування в антидержавну діяльність у країнах пострадянського простору був Інститут проблем СНД під керівництвом К. Затуліна. Він і його команда вели значну за обсягом організаційну роботу безпосередньо в Україні. У 90-х рр. були створені «Союз православних громадян України», Російська партія Криму, Російська громада Криму, Конгрес російських громад Криму, Конгрес російського народу, партія «Союз», Союз молоді Криму Слов'янська партія, «Русское движение Севастополя» та ін. Колишній мер Москви Ю. Лужков узяв шефство над Севастополем як головним центром консолідації «п'ятої колони» в Україні, маючи успіх завдяки фінансуванню проектів інфраструктури міста та пропагуючи гасла: «Росія вас пам'ятає, Росія вас не забуде» [1, 50].

Роздмухування різноманітних слухів, розпалювання релігійної та національної нетерпимості, заклики до насильницьких дій, заборонених законом. Утім, є ще багато інших способів, використовуючи ЗМІ, підбурити людей, створити атмосферу страху, загального психозу. Навіть спосіб подання інформації, інтонація, голос відіграють значну роль, вважає професор В. Цигічко, академік Російської академії економічних наук (РАЕН) [22]. Мас-медіа – потужний інструмент формування суспільної думки. Представники ЗМІ не просто інформують про те, що відбувається, а й формують базові визначення, підказують висновки, задають рамки тлумачення тієї чи іншої події. Російські ЗМІ використовують найрізноманітніші форми спотворення інформації: перебільшене значення неважливих подій; поєднання окремих фактів і подання їх як цілісної ситуації; інформування тільки про факти, які можуть мати безпосередній вплив на поведінку і свідомість певних груп людей; замовчування подій, які суперечать російським інтересам.

1999 – 2003 рр. У РФ на цьому етапі важливу роль відіграє імперська самосвідомість, переконання, що російська ідентичність ґрунтується на особливій євразійській соціокультурній та етнополітичній єдності громадян Росії. З початком 2000 р. викристалізовується геополітична доктрина В. Путіна, суттєвими елементами якої є суперництво із Заходом та домінування Росії в Євразії. З моменту його приходу до влади загальна ідея війни на пострадянському просторі в ім'я імперії трансформується в державну політику РФ. На ранніх стадіях підготовки анексії планів Путіна щодо України ніхто не розумів, ідея війни між двома слов'янськими націями сприймалася як сюрреалістична картина [1, 104].

Тоді ж розгортається боротьба за базування Чорноморського флоту. Адмірал В. Комоедов заявляв, що Чорноморський флот Росії необхідний, без нього Росія на Півдні – ніщо. На його думку, Севастополь має залишатися головною базою ЧФ РФ на всі часи, оскільки переводити кораблі з Севастополя в Новоросійськ неможливо [23].

Серед «страшилок», якими активно бомбардували свідомість і росіян, і кримчан, чи не чільне місце належить залякуванню «американським пануванням» та експансією НАТО. Відносини України з НАТО були започатковані ще у 1992 р., а у 1993 р. була закладена політико-правова база відносин Україна НАТО. Тут варто наголосити, що в епоху блокового протистояння та «холодної війни» комуністична ідеологія наполегливо й ефективно створювала негативний образ Альянсу як агресивного блоку. Вкоріненими у суспільну свідомість негативними стереотипами і скористалася російська пропаганда. Антинатовські настрої в Криму були доволі високими. На сторінках російської і кримської преси містилися провокаційні матеріали, спрямовані проти країн Альянсу і України. Кримчан залякують можливою втратою Севастополя як міста «русской славы», їм нав'язують думку, що тільки Чорноморський флот Росії є перепорою на шляху до вступу України в НАТО. У свідомість населення вкорінюють переконання, що Північноатлантичний альянс не надасть Україні необхідної допомоги.

Особливе місце в цей час відводиться матеріалам, присвяченим українсько-російському конфлікту через острів Тузла. Систематична пропаганда відіграє свою роль: росіяни починають сприймати українців як ворожу націю, що засвідчують дані соціологічних опитувань.

2004 – 2010 рр. Черговий етап українсько-російського протистояння щодо Криму припав на період президентства В. Ющенка. Для російських маніпуляторів це період розхитування ситуації на півдні, активне формування «п'ятої колонії» в Криму, загострення суперечностей між Росією та Україною через розв'язання газових, торгових та пропагандистських воєн. Тоді ж Путін готувався до низки конфліктів на території колишнього СРСР і відточував різні засоби досягнення стратегічної мети. Мішенями він обрав країни, які намагалися назавжди вийти з орбіти впливу Росії, а саме – Балтійські країни, Україну, Грузію та Молдову. У цей час усе голосніше звучать вимоги Кремля: Росія має домінувати в інформаційному просторі всіх без винятку країн СНД, Росія має розвивати наступ на інформаційному ТВД [16].

У 2007 р. Росія зчиняє істеричну пропагандистську кампанію, звинувачуючи естонців у фашизмі. Неважко побачити, що це була обкатка технології, яка буде використана як засіб пропагандистської війни проти України. Згодом створюється отождолення образу українця з бандерівцем-націоналістом, а бандерівця – з фашистом. Населення власної країни психологічно вже підготовлене до вторгнення в Україну.

Для того, щоб вирішити «грузинське питання», у 2008 р. ідеологи «руського світу» звинувачують грузинське керівництво в геноциді у Південній Осетії.

Пропаганда РФ використовує відверту брехню задля недопущення негативної реакції населення і зарубіжної громадськості: «У Тбілісі утвердився і править відверто нацистський режим, який будує мононаціональну державу шляхом етнічних чисток, грузинізації з ідеологією на підставі історичних міфів. Останні були широко в ходу у гітлерівській Німеччині, зараз активно використовуються аналогічним режимом у Києві. Цілком розквітають нацистські держави Латвія та Естонія» [14].

Російський уряд бачить, що військова пропаганда справді працює; населенню як у Росії, так і за її межами можна морочити голови, маніпулюючи фактами, вихопленими з контексту подій. Пропаганда стає чи не головним чинником перемоги, відтак у період підготовки чергової інвазії слід вирішити, які саме ідеологеми, тези та аргументи будуть використані.

Перемога В. Ющенка на президентських виборах і провал креатури Кремля В. Януковича викликає хвилю наклепів і намагання залякати мешканців Криму політичним та економічним хаосом. Головним завданням антиукраїнської пропаганди в цей час стає дискредитація керівництва незалежної України. Основні тези російської пропаганди на цьому етапі: в Україні нестабільна влада. Конфлікт між президентом країни і прем'єром Ю. Тимошенко свідчить про імовірність дострокових виборів, а тоді можлива перемога проросійських сил у країні – Компартії України і Партії регіонів. По-друге, є велике прагнення Криму відокремитись і приєднатися до Росії. До того ж в Україні достатньо потужні антинатовські настрої, що свідчить про морально-політичну близькість народу України до Росії. По-третє, Україна залежить від Москви у постачанні енергоресурсів. По-четверте, у самій Москві є достатньо впливові політичні сили, зокрема поміж регіональних керівників і у бізнесі, які хотіли б бачити Україну лояльною до РФ, а також добитися на новій, підконтрольній Москві території реалізації своїх геополітичних інтересів [25].

Пропаганда активно ведеться і на інтернет-форумах, на яких обговорюють питання на зразок «Чи потрібен Крим Україні?». Спостерігається посилене використання фейкових повідомлень.

Резонансними подіями на півострові стали акції протесту проти проведення багатонаціональних морських навчань «Сі Бриз». Верховна Рада Криму проголосувала за рішення щодо оголошення півострова територією без НАТО. Депутат Державної Думи Росії К. Затулін виступає на мітингу в Феодосії, а в інформаційному просторі півострова безперешкодно хазяйнують російські пропагандисти. Антинатовська інформаційно-пропагандистська кампанія, розгорнута проросійськими силами Криму, проводилася за активної підтримки козачих формувань і представників органів місцевого самоврядування.

2010 – серпень 2013 рр. Час детального опрацювання сценарію гібридної війни. У 2011 р. Держдума вносить поправки до закону РФ «Про громадянство Російської Федерації», суттєво розширивши зміст терміна «співвітчизник». Відтепер Путін у міжнародних колах проводив думку, що територія колишнього СРСР

є виключно зоною його інтересів та відповідальності, оскільки на цих теренах проживають його співвітчизники, яких він «ніколи не кине у біді». В ідеологічному сенсі це давало змогу говорити про «захист співвітчизників» за кордоном аж до їхнього самовизначення на користь приєднання до Росії.

Для того, щоб створити уявлення про те, що підтримка «співвітчизників» і російськомовного населення в Криму – це не прагнення провладних кіл Росії, широко декламується, що приєднання Криму до Росії – це бажання насамперед самих кримчан. Пораду, як це зробити, дає журналіст І. Чирнов: «Створити механізм постійної взаємодії із співвітчизниками в Україні. Вигадувати нічого не потрібно. Політична розвідка, формування груп прихильників і створення агентів впливу у політичній еліті. Підтримка їх у політичній боротьбі» [16].

Можна визначити основні пропагандистські напрями супроводження інформаційно-психологічної операції російських спецслужб на території півострова, серед яких: фальсифікація Москвою історичних фактів, створення концептів «Руський світ», «Російська цивілізація», «Загальнослов'янська єдність», демонізація українського уряду і його дискредитація; нав'язування думки про утиски російськомовного населення України тощо.

Теле- і радіокомпанії, газети, мережу Інтернет використовували для проведення безпрецедентних за масштабами інформаційно-пропагандистських кампаній. Основними каналами розповсюдження інформації були впливові ЗМІ, сповнені негативною інформацією. Важливим елементом російської стратегії пропаганди була телекомпанія «Russia Today», яка представляла власну версію подій в Україні. У ситуації відсутності вірогідних джерел іншої інформації, на протигагу російським інформаційним каналам, значна частина суспільства стала на захист проросійських сил. Високий рівень довіри російськомовного населення Криму, багаторазовий повтор однакових повідомлень, а також відсутність альтернативного джерела інформації тільки збільшували кількість прихильників путінської політики.

Водночас відбувається інформаційна експансія Росії на телебаченні, у друкованих засобах інформації, інтернет-виданнях, проводяться інформаційно-психологічні кампанії з тих чи інших питань для того, щоб дезінформувати суспільство, практично цілковито окупований російськими ЗМІ Крим. Дезінформація, фальсифікація та перекручення фактів з метою формування негативного іміджу України на міжнародній арені стають постійними елементами в арсеналі російської пропаганди.

Знаковою датою стає 27 липня 2013 р., від якої російський президент змінює риторику щодо України. Цю дату А. Ілларіонов пропонує вважати фактичним початком гібридної війни [1, 114]. Виступаючи в Києві на конференції «Православно-слов'янські цінності – основа цивілізаційного вибору України», Путін замість правильної граматичної форми «в Україні» свідомо вживає неправильну – «на Україні», що не є допустимим стосовно суверенної держави. Почи-

нається безпосередня підготовка громадської думки в Росії до наступного кроку – ліквідації державності України.

Упродовж двох попередніх десятиліть російські пропагандисти, готуючи громадську думку до анексії півострова, стверджували, що в Україні росіяни є скривдженою групою, до них не прислухаються, не дають їм вільного розвитку. Громадян РФ переконували, що їх співвітчизники в Криму зазнають утисків, насильницької українізації, а насправді мешканці Кримського півострова є проросійськи налаштованими і підтримують російську політику. Відтак РФ бере на себе функцію духовної, фінансової, політичної підтримки російськомовних громадян Криму, залишаючи за собою право втручатися у внутрішні справи України. Повсякчас розкручується теза про переваги життя в Росії на противагу жахіттям, що чекають етнічних росіян у разі приєднання України до Європи.

Вищенаведене переконливо свідчить, що за період латентної фази російської інформаційно-психологічної операції у Криму з боку Росії була розгорнута надпотужна система пропаганди, ведення агітації як серед російськомовного населення України і кримчан, так і російських громадян, витрати на що становили мільярди доларів. Анексії Криму передувала настільки ґрунтовна попередня проробка світоглядних питань, що можна провести паралель із гітлерівською Німеччиною 1930-х рр., у якій агресія готувалася на базі расової теорії.

Динаміка зростання активності російської пропаганди свідчить про приховане ведення кримської інформаційної кампанії в Україні. Спецслужби Російської Федерації на півострові розгорнули широку пропагандистську операцію для фальсифікації історичних фактів, формування негативної думки про керівництво і політичну еліту України, дискредитацію європейського вибору країни. За період 1992 – 2013 рр. у Криму, особливо в Севастополі, розроблялася російська ідеологічна платформа.

Головним союзником Росії в Криму виступала російська діаспора. Пропагандистське забезпечення кримської операції відбувалося за підтримки проросійських громадсько-політичних організацій та молодіжних рухів. Їх представники побудували мережу агентів пропагандистського впливу, створивши інформаційний плацдарм для агресора.

Незважаючи на існування української законодавчої бази з питань інформаційної безпеки, не було вжито заходів проти потужної інформаційно-пропагандистської кампанії, яка понад двадцять років впливала на свідомість кримчан, щоб викривити їхню самоідентифікацію, знищити традиційні цінності народу. Величезна перевага Кремля була в тому, що російська пропаганда вільно транслювалася по всій території Криму. Загалом до 2014 р. українські телеканали та радіостанції здебільшого мали проросійський профіль, широко транслювали російський контент. Відповідь українських ЗМІ на пропаганду Росії була нерішучою і малодієвою.

Отже, Україна виявилася не готовою до інформаційно-психологічної війни, українські ЗМІ жодним чином не сприяли піднесенню національного духу, а

суспільство не вважало РФ потенційним ворогом. На Кримському півострові була розгорнута надпотужна система тиражування ворожої пропаганди та агітації серед пересічних громадян. Російські фахівці спецпропаганди розробили низку псевдоісторичних теорій, створили концепти «Руський світ», «Російська цивілізація», «Крим наш» і низку мемів, які стали основою пропагандистсько-психологічного впливу на населення Криму.

Джерела та література:

1. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / І.П. Рущенко. – Х.: ФОП Павленко О.Г., 2015. – 268 с.
2. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики: монографія / П.П. Гай-Нижник та ін. – К.: «МП Леся», 2016. – 586 с.
3. Історія Криму в запитаннях та відповідях / Упорядник Г. Боряк, відп. ред. В. Смолій. – К.: Наукова думка, 2015. – 526 с.
4. Голибард Є. Злочинна рука Росії в Україні. Фрагмент сучасного літопису (1994 – початок 2015 рр.). Факти, особи, коментарі / Є.І. Голибард. – К.: Український пріоритет, 2015. – 416 с.
5. Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодні: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 2016. – К.: «МП Леся», 2016. – 352 с.; Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 2017. – К.: НУОУ, 2017. – 132 с.
6. Крим від античності до сьогодні: Історичні студії / Відп. ред. В. Смолій. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 708 с.
7. Донбас і Крим: ціна повернення / За заг. ред. В. Горбуліна. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.
8. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 410 с.
9. Ткачук П.П. та ін. Основи протидії інформаційно-психологічному впливові в особливий період: навчально-методичний посібник / П.П. Ткачук, В.В. Шемчук, Ю.П. Сальник, Т.М. Мацевко, О.В. Корольова. – Львів: Національна академія сухопутних військ, 2015. – 189 с.
10. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
11. Прокоф'єв В.Ф. Тайное оружие информационной войны: атака на подсознание. – Изд 2-е, расш. и доработ. Серия «Информационные войны» / В.Ф. Прокоф'єв. – М.: СИНТЕГ, 2003. – 408 с.
12. Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 808.
13. Федоров А. Правовой статус Крыма. Правовой статус Севастополя / А. Федоров. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – С. 43 – 52.
14. Кузнецов А. В стороне оставаться нельзя / А. Кузнецов // Военно-промышленный курьер. – 2009. – 4 ноября. – № 43 (309).
15. Кремлев С. Новое воссоединение Украины с Россией / С. Кремлев // Военно-промышленный курьер. – 2008. – 5 марта. – № 9 (225).
16. Чирнов И. Осталось выиграть мир / И. Чирнов // Военно-промышленный курьер. – 2008. – 3 сентября. – № 35 (251).
17. Буджурова Л. А я в Россию, домой хочу / Л. Буджурова // Авдет. – 1991. – 4 октября. – № 22(33). – С. 2.

18. Пілат О. Новий етнос – «русскоговорящее население» / О. Пілат // Голос України. – 1992. – 30 квітня. – С. 3.
19. Голос України. – 1991. – 31 жовтня. – С. 6.
20. Фаличев О. // Севастопольский марш продолжается / О. Фаличев // Военно-промышленный курьер. – 2007. – 3 октября. – № 38 (204).
21. Черепахин В. По косовскому сценарию / В. Черепахин // Военно-промышленный курьер. – 2006. – 22 марта. – № 11 (127).
22. Цыгичко В. Оружие сродни ядерному / В. Цыгичко // Военно-промышленный курьер. – 2004. – 3 ноября. – № 42 (59).
23. Лоскутов В. Маячный сбор для националистов / В. Лоскутов // Военно-промышленный курьер. – 2006. – 20 сентября. – № 36 (152).
24. Коротченко И. Хочешь мира – готовься к войне / И. Коротченко // Военно-промышленный курьер. – 2008. – 20 августа. – № 33 (249).
25. Тюляков С. Мы город русской славы не дарили / С. Тюляков // Военно-промышленный курьер. – 2008. – 2 июля. – № 26 (242).

© Николай ТУРАНСКИЙ

ПРОПАГАНДИСТСКАЯ КАМПАНИЯ РОССИИ В ПОДГОТОВКЕ К АННЕКСИИ КРЫМСКОГО ПОЛУОСТРОВА

Освещаются особенности информационно-пропагандистской кампании Российской Федерации на протяжении латентной фазы подготовки к аннексии полуострова Крым и формирование пророссийских настроений среди населения. Исследуется, как военно-политические круги России готовили захват полуострова, исторические источники политики России касательно Крыма с точки зрения геополитических неоимперских стремлений кремлевской элиты, использование идеи «русского мира» как основы для масштабного пропагандистского влияния на население Украины и собственной российской аудитории. Показаны этапы реализации антиукраинской пропагандистской компоненты с основной для каждого из них тематической направленностью. Проанализировано использование пропагандистских материалов в качестве информационно-психологического оружия для укоренения в сознании крымчан специально созданных мифов и навязывания населению Крыма желательных для российской стороны представлений и решений в жизненно важных сферах.

Ключевые слова: гибридная война, информационно-пропагандистская кампания, геополитические интересы, национальная идентификация, население Крыма.

© *Nikolay TURANSKY*

PROPAGANDA CAMPAIGN OF RUSSIA IN PREPARATION FOR THE ANNEXES OF THE CRIMEAN PENINSULA

The peculiarities of the information and propaganda campaign of the Russian Federation during the latent phase of preparation for the Crimea annexation and the formation of pro-Russian mood among the population are highlighted. The historical sources of Russian politics concerning the Crimea from the point of view of the neo-imperial aspirations of the Kremlin elite, the use of the idea of the "Russian world" as a basis for massive propaganda influence on the population of Ukraine and its own Russian audience are researched. The stages of realization of the anti-Ukrainian propaganda component with the thematic focus for each of them are shown. The use of propaganda materials as informational and psychological weapons for rooting into the minds of the Crimeans of specially created myths and imposing on the population of the Crimea the ideas and decisions that are desired for the Russian side in vital areas has been analyzed.

Key words: *hybrid war, informational propaganda campaign, national identity, propaganda, population of Crimea.*